

БОРО МЕРДОВИЋ*

Министарство унутрашњих послова
Републике Србије

ДРАГАН ЖИВАЉЕВИЋ**

Академија за националну безбедност
Београд

УДК 316.6:316.624

Прегледни рад
Примљен: 12.04.2020
Одобрен: 21.05.2020
Страна: 441-462

ДРУШТВЕНИ КОНТЕКСТ РАДИКАЛИЗАЦИЈЕ

Сажетак: Савремени приступ у објашњењу девијантних понашања своје упориште има у идеји да структурални фактори доминантно дефинишу ризик од настанка ових појава, мада се и особености сваког појединца морају узети у обзир. Структуралне карактеристике већине савремених друштава производе неједнакости у сфери политичких, етничких и културних права, а пре свега у сфери економских могућности, што за последицу има масовне осећаје депривираниости људи, пораст несигурности и страха од губитка животних шанси и друштвене маргинализације, као и повећан ризик од настанка радикализације. Основни циљеви овог рада јесу приказ и анализа друштвеног амбијента и структуралних карактеристика, које погодују појави и јачању радикализације у друштву, као и развоју других девијантних образаца понашања. Истакнут је значај друштвених криза, социјалне искључености, маргинализације и сиромаштва, као макросоцијалних чинилаца у генези радикализације. Такође, пажња је посвећена важности породице и образовања, као микросоцијалних фактора, који трпе велике рефлексије општег друштвеног амбијента и имају значајну улогу у етиологији поремећаја понашања и многих негативних друштвених појава и процеса.

Кључне речи: радикализација, тероризам, девијантна понашања, друштвене кризе, социјална искљученост, маргинализација

Увод

Светски систем је поларизован у економском и социјалном погледу, са присутним различитим могућностима за личну промоцију појединца и доступност друштвених ресурса. Универзални приступи овим проблемима нису дали очекиване резултате, док су се социјалне и економске неједнакости мултиплицирале угрожавајући безбедност великог броја људи са доминирајућим социјалним проблемима данашњице израженим кроз маргинализацију, социјалну искљученост, сиромаштво, незапосленост, одсуство образовања и перспективе и др.

* boro.merdovic@gmail.com

** zivaljevic@gmail.com

Овакве структуралне противречности јесу основни изазов и ризик за појединца и читаво друштво, јер представљају подстицајни елемент за настанак других, непосреднијих облика угрожавања.

У стању друштвене дезорганизације и урушавања концепта социјалне стабилности и заштите нарочито популације која је под ризиком, радикализација може бити реакција на доживљени осећај дискриминације због отежаног приступа друштвеним ресурсима (систем образовања, запошљавање, стицање држављанства и др.) и интеграције у заједницу (искљученост, изолација, изложеност насиљу, стигматизација).

Такође, комплексна друштвена питања попут миграција, интеграција, полагаја религијских заједница, као и утицаја алтернативних културолошких модела, који се преносе унутар породице и у интеракцији са окружењем, од великог су значања у генези радикализације.

У наставку ће бити приказани шири структурални чиниоци који доминантно утичу на развој и мултипликовање девијантних понашања, појава и процеса, попут радикализације.

Друштвена криза

Структурални поремећаји и кризе представљају опште друштвене чиниоце, који доводе до нарушавања стабилности друштвеног система, док конфузија система вредности продукује стање индивидуалног вредносног и психолошког слома великог броја људи.

Кризе разарају језгро сваког друштва и имају битан утицај на настајање девијантних појава и процеса. Диркем наводи да у периодима друштвених и политичких криза, као и у временима друштвене транзиције, долази до стања аномије, с обзиром да дотадашње норме и традиционалне вредности престају да важе, а нове још нису успостављене. Колективна свест не успева да дефинише нова правила и обрасце понашања појединаца услед чега настаје вакуум у усмеравању понашања људи. Такво стање продукује конфузије у моралној свести појединаца и доводи до дезоријентације друштва у трагању за социјално пожељним обрасцима понашања, што утиче на слабљење социјалне контроле и појаву масовних девијантних понашања (Југовић, 2014: 16).

Поремећајем у сфери економије, кризе утичу на пад животног стандарда и незапосленост, услед чега долази до тешкоћа у задовољавању елементарних животних потреба. Као последица таквог стања, јавља се додатно осиромашење становништва са највећим ризиком за појединце, који у друштвеној стратификацији заузимају ниже позиције. Сиромаштво се сматра везивним елементом друштвене кризе и девијантних образаца понашања, мада значајан утицај имају и други фактори, попут образовног и здравственог статуса, породичних прилика и индивидуалних особености (Живаљевић, 2015: 60).

Ове структурне противречности стварају повољне услове за пораст разних облика друштвено негативних појава и процеса. Најтежи облици кримина-

ла, попут организованог и насилничког, најприсутнији су у друштвима са великим социјалним разликама, као и друштвима са високом стопом сиромаштва и незапослености. Неједнакост у доступности политичке и сваке друге моћи, образовања, здравства и правне заштите, карактеристични су облици структурног насиља, које предодређује положај људи сходно њиховим економским, етничким, полним, културолошким или политичким обележјима.

Пораст економских неједнакости, сиромаштва и незапослености умањује солидарност између људи, разара социјалну кохезију и нормативни систем. Стање друштвене дезорганизације карактерише не само распад неформалног система вредности, већ и слабљење формалног система, што ствара услове за још веће дезорганизације и веће стопе криминала и укупног нивоа насиља у друштву. То је насиље које настаје као последица материјалне осујећености, друштвене инфериорности, осећаја мање вредности и личне неадекватности појединаца, лоше социјалне промоције широких слојева и група становништва (Јевтић, 2014: 124).

Друштвена криза може бити општа, када погађа читаво друштво или сегментна, када се односи на поједине његове делове (нпр. криза у области економије, политике, енергетике, пољопривреде и др.). Нарочито је значајан утицај **кризе у области политике и економије, с обзиром да се последице огледају у нарушавању политичке стабилности и друштвене толеранције, као и социјалних функција државе, чиме се повећавају ризици од масовне радикализације.** Драстичан пораст економске и социјалне неједнакости унутар земље и између различитих држава такође повећава изазове безбедности и утиче на пораст радикализације на различитим нивоима.

Кризе у области економије могу бити цикличне и темељне (Константиновић-Вилић, Николић-Ристановић, 2003: 281):

- *Цикличне кризе* се јављају периодично, најчешће деценијски и изазване су хиперпродукцијом и већим улагањем у средства за рад, уз смањење улагања у радну снагу и раднике. Долази до поремећаја финансијских токова, недостатка новца и капитала, пада зараде, отпуштања са посла и незапослености.
- *Темељне кризе* настају као последица „супротности између приватног присвајања и колективног, заједничког стваралаштва у друштвеним оквирима и супротности између развијених и неразвијених земаља у интрадруштвеним, односно глобалним оквирима”. У овом случају, шема расподеле профита је слична пирамиди, где се мали број „супербогатих” људи налази на врху.

Добро познавање друштвених криза услов је осмишљавања укупних друштвених промена, укључујући и пројекте транзиције ка тржишној привреди и примерено томе, укупној трансформацији друштва. **Према Милосављевићу**, кризе нашег друштва имају различите аспекте, димензије и садржаје, од којих се истичу (Милосављевић, 2003:36):

- *Криза прилагођавања* - највише се огледа у неприлагођености на економске, политичке, технолошке, научне и културне тенденције савременог друштва;
- *Криза идентитета* - разрађене су основе претходног економског, политичког, социјалног и вредносног система, на којима је почивало социјалистичко друштво, а да није постигнут друштвени консензус нити се назире пројекат модерног и раз-

вијеног друштва, са прецизно дефинисаним основним вредносним системима и циљевима.

- *Криза пројекта развоја* - одликује је непостојање општеприхваћеног пројекта изласка из кризе нити плана друштвеног развоја, осим идеје о трансформацији друштва ка тржишној економији, демократији и плуралистичкој организацији.

У условима друштвених криза, главни друштвени покретачи не подмирују захтеве, које систем пред њих поставља и не омогућују адекватан развој. Јавља се читав низ социјалних проблема, попут отуђења, маргинализације и социјалне искључености читавих заједница, пораста незапослености, ниских зарада, појачаног сиромаштва, бескућништва, беспосличења, скитње. Долази до пораста броја корисника алкохола и психоактивних супстанци, кризе система вредности, породичних криза и опште апатије нижих слојева друштва (Живаљевић, 2016:5).

Наше друштво с краја 20. и почетка 21. века карактеришу дубоке и комплексне друштвене кризе, као последица ратних дешавања и политичког и етничког насиља у читавом региону. Дошло је до израженог економског пропадања земље и пада индустријске производње, док су велика инфлаторна кретања и девалвација домаће валуте, додатно осиромашили становништво, које је и пре тога живело у условима опште оскудице. Овај конфликтни амбијент рефлектовао се на пораст радикалних понашања и насиља у друштву у различитим облицима. У том периоду бележи се апсолутни пораст убистава, самоубиства, разбојништва и разбојничких крађа, изнуда, отмица и других облика насиља у читавој Србији. Пораст политичког насиља и насиља криминалних организација готово да су били друштвено одобравани, као последица руинираности друштва и његовог вредносног система у ком су принципи моћи и насиља надвладала принципе моралитета и толеранције.

Разбуктавање квази патриотизма чинило је основу ратне вредносноидеолошке девијантности, која је имала трагичне последице по наше друштво. У јавном и политичком животу често је и даље присутна „неопаганистичка искључивост, која се изражава кроз принцип агоничног дуализма (Бодријар): а то је симплификација стварности кроз поделу само на „добре” и „лоше”. Речником трансакционе анализе ради се о принципу „ми смо о.к. ви нисте о.к.”. Ову искључивост је деведесетих година обележавала навика на свакодневна убијања, индиферентност према страдањима етничких супарника, „језик рата” који је ушао у јавни говор, мржња и нетолеранција прво према „правом непријатељу” а онда и према „домаћем”, политичкоетничка социјална ксенофобија, итд” (Југовић, 2014:22).

Овакви обрасци понашања и доживљаји друштвене стварности присутни су и код терористичких група, код којих разликовање на „нас” и „њих”, стереотипизације, истицање супериорности, легитимисање сопствених циљева и сл. имају значајно место у регрутовању нових чланова.

Утицај ратних сукоба и друштвених криза на пољу културе ствара вредносну поруку да су „они други”, са другачијим идеолошким, политичким или етничким особеностима заправо непријатељи, а не особе које имају право на ту

различитост. Ова „култура” не позива на дијалог и толеранцију, већ се насиље константно оправдава и одржава у социјалним односима. Показатељ оваквог стања јесте чињеница да је, у многим државама које су прошле комплексне друштвене кризе и ратове, значајан број младих, који су блиски екстремистичким политичким идејама и организацијама и који су чинили кривична дела и испољавали насиље на расној, религијској и политичкој основи. Недоступност правих вредносних опција младима, уз комбинацију социјалне осујећености, легитимизације насиља, промоције политичке искључивости и подстицања ауторитарне политичке културе ствара миље за развој политичког екстремизма.

Социјална искљученост

Социјална искљученост јесте процес у коме је индивидуа гурнута на саму ивицу друштва и спречена да у потпуности учествује у друштвеним токовима. Она лишава појединце, друштвене групе и читаве заједнице достизања кључних друштвених вредности као што су: људска срећа, рад, остваривање стваралачких и креативних потенцијала, благостање, социјална сигурност, једнакост, равноправност, људско достојанство, слобода, перспективна будућност, и тд. (Југовић, 2014:20).

На европском нивоу појам искључености је први пут поменут од стране Европске комисије у свом документу из 1988. године, пред крај Другог програма за борбу против сиромаштва. Годину дана касније, он је постао саставни део преамбуле Европске социјалне повеље, темељног документа Савета Европе о социјалним правима.

Прихваћена дефиниција социјалне искључености у оквиру ЕУ под овим феноменом подразумева *процес у коме су појединци гурнути на саму ивицу друштва и спречени да у потпуности учествују због свог сиромаштва или због одсуства елементарне стручности и могућности за перманентно образовање или услед дискриминације*. Ово стање их удаљава од пословних, доходних и образовних могућности, као и од социјалне и комуналне мреже и активности. Социјално искључене особе имају малу могућност приступа власти и органима у којима се доносе одлуке па се стога осећају беспомоћнима и сматрају да не могу да преузму контролу над доношењем одлука, које утичу на њихов свакодневни живот.

Појам социјалне искључености недовољно је теоријски утемељен и емпиријски потврђен, док се израз често користи при описивању положаја појединих друштвених група (сиромашни, незапослени, бескућници, Роми, мигранти и сл.). Различитости у тумачењу појма и теоријског концепта социјалне искључености произилазе из тешкоћа разграничавања овог појма са појмовима маргинализације, поткласе, сиромаштва, неједнакости. Коришћењем концепта искључености упозорава се на изолованост из кључних процеса друштва или на смањење друштвених контаката и интеракције. Социјално искључене особе нису у могућности да остваре своје људске и професионалне потенцијале и

узму учешћа унутар социјалних институција и односа, због чега углавном долази до њихове отуђености и повлачења.

Аутори Милосављевић и Југовић сматрају да, по својим идејним коренима, појам социјалне искључености има одлике „постмодерног научног и друштвеног феномена, јер у фокус ставља проблеме друштвене сегрегације, „плурализма реалности” у времену легитимних различитости, као и питање укључености појединаца и група у процесе социјалне интеграције. Идеја социјалне искључености проширује класична схватања сиромаштва и маргинализације. Она наглашава и индивидуално/социјално психолошке аспекте везане за осећања социјалне депривације и отуђености, која могу пратити живот људи у савременом друштву, а која не морају бити у вези са материјалном ситуацијом и незапосленошћу” (Милосављевић, Југовић, 2009:32-33).

Социјална искљученост се јавља као резултат дугорочних процеса, као што су (Jones, Pleace, 2010: 26): лоша искуства из детињства, одрастање у веома неповољном окружењу, похађање „лоших” школа, коришћење психоактивних супстанци, вршење кривичних дела у раном узрасту, здравствени проблеми одраслих, тешке менталне болести и др. Многи од ових фактора су индивидуални (нпр. лоша искуства, чињење кривичних дела, коришћење психоактивних супстанци, здравствени проблеми), док су неки, попут одрастања у неповољном окружењу или похађање школа „на лошем гласу”, структурални.

Социјална искљученост представља зачарани круг, који има три кључна дела: незапосленост (маргинализација на тржишту рада), сиромаштво и социјалну изолацију. У питању је динамички процес, описан као кретање према нижим нивоима, где одређене неповољне околности воде према искључености, која потом ствара још већи број неповољних околности и све већу искљученост, завршавајући са перзистентним, вишеструко депривирајућим околностима.

У природи човека је да буде део заједнице у којој може равноправно са другима да егзистира. У ситуацијама када је појединац одбачен из друштвене заједнице и искључен мимо своје воље из друштвених токова, постоји велика могућност да ће своје потребе покушати да задовољи у оним групама или заједницама у којима ће бити прихваћен. На овакав начин особа постаје подложна придруживању радикалним друштвеним групама и њиховим утицајима. Управо након 11. септембра 2001. године и терористичких напада у САД, дошло је до глобалне исламофобије и социјалне искључености великог броја муслимана из свих друштвених токова. Последице томе, дошло је до пораста „домаћег тероризма”, као вида реакције на овакву друштвену депривацију.

Нагли пораст тероризма са тешким последицама по живот и имовину људи у новијој историји попут пуцњаве по школама и универзитетима или политички мотивисаних напада¹, навело је јавност да озбиљније узме у обзир улогу друштвене изолације као окидача или покретача терористичких и на-

¹ Нпр. напад у Норвешкој 2011. године, када је Андерс Брејвик (Anders Behring Breivik) убио 77 људи, најпре детонирајући бомбу у центру Осла, када је усмртио 8 особа, а потом још 69 чланова подмлатка Лабуристичке партије на острву Утоја.

силничких акција. Живот у групи или заједници се кроз историју везивао за питање лакшег опстанка, обезбеђивања хране и заштите потомства, па се и искључење из групе, како код животиња, тако и код људи, природно везује за страх од угрожености и борбу за опстанак. Та борба представља адаптивни механизам и реакцију индивидуе на друштвено искључење и често се каналише приступањем радикалним групама.

Аутори Вилијамс (Williams) и Задро (Zadro) су 2005. године спровели истраживање утицаја социјалне искључености на самопоштовање, емоције и осећај припадности код испитаника. Након испровоцираног сећања на период изолације у ком су били, испитаници су пријавили присуство снажног осећаја љутње, фрустрираности, туге и слабијег самопоштовања. Осећај искључености повезан је читавим спектром негативних емоција, које могу код индивидуе изазвати отпор према новонасталим околностима и проактивно адаптирање кроз радикализацију и припадност радикалном миљеу (Williams, Zadro, 2005:22).

Истраживање Страуда (Stroud) и сарадника показало је постојање психолошких и физиолошких реакција на искљученост. Организам на стање искључености реагује стресно што доводи до повишеног крвног притиска и нивоа хормона кортизола (Stroud, et all, 2000:208), чешћих акутних срчаних проблема па и смртности. Такође, у оваквим стањима може доћи и до активације регије мозга која је повезана са осећајем физичке боли. Установљено је да је појачана активност у регијама мозга које су повезане са регулисањем бола, када су особе изложене религији, што утиче да пријављују мању бол. С тога би осећај боли могао бити покретачки фактор појединцима према религији или екстремним идеологијама, након проживљене друштвене маргинализације и искључења, јер би на тај начин лакше пребродили поменуто стање. Недвосмислено је установљена наклоњеност религији и изражена жеља за религијским активизмом социјално искључених појединаца (Aydin, Fischer, Frey, 2010:745).

Социјална искљученост представља претњу за најмање 4 важне људске потребе: потреба за припадањем, потреба за самопоштовањем, потреба за контролом и потреба за смисленошћу. Потреба за припадношћу јесте основна мотивација за социјалне интеракције и приступање друштвеним групама и може бити снажан покретач радикализације појединца. Потреба за самопоштовањем је важна за сваку особу и она се ревалоризује кроз контакте са другим члановима групе. Недостатак контроле групе и беспомоћност често су присутни код социјално искључених појединаца. Потреба за смисленошћу сопственог живота је значајно угрожена искључивањем појединца из групе којој је припадао. У таквим околностима може доћи до општег песимизма, губитка свести о потреби даљег живљења, немогућност успостављања осећаја о сопственој вредности и улози у друштву и сл.

Повезаност социјалне искључености и радикализације није довољно истраживана како у погледу ефеката на друштвеном нивоу, тако и погледу утицаја на индивидуу и подстицаја за приступање радикалним и екстремистичким групама. Међутим, у доступним истраживањима установљена је сложена и комплексна међузависност ових појава и процеса и недвосмислен допринос

социјалне искључености, маргинализације и доживљеног осећаја неправде, лакшем „клизању” појединца у екстремизам.

Идеји социјалне искључености замера се да пружа слику друштва у којој нормалност значи добру прилагођеност појединца и социјалних група друштвеном и моралном поретку, при чему је циљ социјалне политике да „искључене” реинтегрише у социјалне мреже и „друштво нормалних”. Критике идеје социјалне искључености најчешће иду у правцу доказивања да овај концепт занемарује комплексност идентитета људи у модерном друштву, као и чињеницу да друштвени поредак може бити репресиван у својој намери да „искључене” поново „укључи” у „пожељне” друштвене токове (Милосављевић, Југовић, 2009:33).

Маргинализација

Маргинализација јесте мултидимензионална појава, сложене структуре, која је почела да привлачи пажњу јавности у новије доба. У теоретисању маргинализације углавном се посматра однос појединца и друштвених група према специфичним социјалним, културним, идеолошким, економским и политичким чиниоцима.

Појам маргинализације се помиње у многим литературама, али не постоји јединствена широко прихваћена дефиниција. Често се повезује са процесима инклузије и социјалне искључености, док се појмови социјалне искључености и маргинализације неретко поистовећују.

Маргинализација се најчешће схвата као обележје појединих друштвених група (скупина) или делова популације чији вредносни систем, норме, обрасци понашања, стил живота и друштвени статус одступају од неких општеприхваћених друштвених вредности што им отежава интеграцију у шире друштво или социјалну средину. То је стање и процес који спречава појединце и групе да узму пуно учешће у социјалном, економском и политичком животу, доступном већини друштва (Alakhunova et al, 2015:10). Предмет маргинализације углавном су расне, етничке, верске или сексуалне мањине, особе које су боравиле у пеналним установама, особе ометене у развоју или са инвалидитетом и сл. Типичан пример маргинализације у скоро свим европским државама јесте положај ромске популације.

Маргинализација јесте друштвени процес, који, поред различитости, подразумева и постојање несигурног положаја појединца у друштву, као и осујећења и препрека у остварењу његових претпостављених животних могућности и равноправном учешћу у друштвеним дешавањима. С тога она представља и један од показатеља степена развијености и отворености друштва за успех ширих група, а не само привилегованих појединаца.

Маргинализоване особе имају низак друштвени статус па су тиме и најудаљеније у расподели друштвене моћи. Имају слабу контролу над својим животима и отежан приступ друштвеним ресурсима. Њихова могућност да друштвено допринесе је углавном ограничена што додатно узрокује појаву одређених психичких тегоба, развијања ниског самопоуздања и самопоштовања.

Маргинализацију одређују неколико карактеристика, које су важне ради правилног приступа овом друштвеном феномену. У питању су: (Милосављевић, Југовић, 2009:11)

– *Контекст индивидуа-друштво*: Маргинализација се посматра у контексту односа индивидуа-друштво и она представља слабење поменутих веза. У зависности од подручја друштвеног живота на ком је дошло до нарушавања односа можемо разликовати искључење из радног живота (незапосленост), искључење из потрошачког друштва (сиромаштво), искључење из друштва „нормалних” (усамљеност), искључење из механизма употребе власти и утицаја (културна маргинализација);

– *Наследни карактер маргинализације и кумулативност*: Маргинализоване особе се углавном рађају и развијају у негативном друштвеном амбијенту, због чега је код њих често присутна летаргија и недостатак мотивације за битније промене стања у ком се налазе. Сарпелон (Sarpellon) истиче да „појединачни и породични услови маргинализације теже да буду овековечени кроз генерације, тако да рођење у породици маргинализованих људи може бити довољан узрок за маргинализацију новорођеног” (Sarpellon, 1988:9-10).

– *Стигматизација и етикетирање* су стања и процеси кроз које пролазе маргинализоване особе. Индивиде које носе стигму засновану на учињеним делима или припадности некој етничкој групи, раси, религији, постају изоловане из друштва и маргинализоване, што их може додатно подстаћи на чињење неких радикалних аката или понашања одступајућих од друштвених стандарда „нормалности”. Стигма може имати двоструку улогу у процесу маргинализације, како у контексту њеног каузалитета, тако и као њена последица.

– *Немоћ социјалних служби* се у неразвијеним земљама или земљама слабог механизма социјалне заштите јавља као последица недостатка друштвених ресурса, док је то некада и последица идеолошко-политичких виђења социјалне политике, попут неолибералног концепта.

– *Стереотипизација и постојање предрасуда*: представљају социјално-психолошку компоненту маргинализације. Предрасуде подразумевају постојање ставова који нису засновани на валидним чињеницама и неретко су основа разних видова неправедног понашања и дискриминације. Оне су емоционално обојене и спречавају објективно и исправно процењивање. У контексту радикализације, нарочито су значајне предрасуде засноване на расној и етничкој основи. Оне не укључују само негативно мишљење о другим друштвеним групама, већ и мржњу, спреманост на прогон, сегрегацију и уништавање припадника друге расе или нације.

Стереотипи представљају постојање чврстог, упрошћеног и тешко променљивог односа према појединцима или друштвеним групама. У основи стереотипа налази се погрешна и неоправдана широка генерализација. Стога се сваки групни стереотип, који садржи изразито емоционално негативно оцењивање неке етничке, расне, верске или социјалне групе тумачи као предрасуда” (Видановић, 2006:388).

– *Дискриминација и сегрегација*: Основу појма дискриминације чини постојање неоправданог разликовања међу људима, којим се ограничавају права

појединцима и крши принцип равноправности. Према члану 2 Закона о забрани дискриминације Р Србије (Сл.гласник РС број 22/2009) дискриминација представља свако неоправдано прављење разлике или неједнако поступање, односно пропуштање (искључивање, ограничавање или давање првенства), у односу на лица или групе као и на чланове њихових породица, или њима блиска лица, на отворен или прикривен начин, а који се заснива на раси, боји коже, прецима, држављанству, националној припадности или етничком пореклу, језику, верским или политичким убеђењима, полу, родном идентитету, сексуалној оријентацији, имовном стању, рођењу, генетским особеностима, здравственом стању, инвалидитету, брачном и породичном статусу, осуђиваности, старосном добу, изгледу, чланству у политичким, синдикалним и другим организацијама и другим стварним, односно претпостављеним личним својствима. Дискриминацију не треба поистовећивати са предрасудама. Постоји могућност да и поред постајања предрасуда о појединцима или неким друштвеним групама, не долази до дискриминаторског поступања према њима, а такође и обрнуто.

Сегрегација јесте вид дискриминације по основу расне, националне, класне или верске разлике. Због изражених предрасуда и стереотипа, често су присутне дискриминације и сегрегације на етничкој, расној и религијској основи, што представља важан друштвени проблем и узрочни потенцијал појава насиља и радикализације.

– *Супкултурни систем вредности*: Супкултура јесте скуп норми, вредности и образаца понашања, који карактеришу и разликују једну групу људи у односу на друштво коме припадају. Супкултурни образци представљају начин прилагођавања и опстанка маргинализованих особа у оквиру ширег друштва, као и вид реакције на социјални статус и положај у ком се налазе.

Маргинализација је уско повезана са незапосленошћу који је на глобалном нивоу у експанзији последњих деценија. Незапосленост изазива бројне последице на индивидуалном, породичном и друштвеном плану, док га економски индикатори везују за смањену продуктивност и губитак зараде и средстава неопходних за заштиту и пословну рехабилитацију незапослених. Доприноси настанку и развоју психичких и менталних поремећаја, губитку самоидентитета, социјалној искључености и маргинализацији, сужавању социјалних улога, паду животног стандарда, сиромаштва и нарушавања породичних односа. Последице незапослености доводе и до пораста конзумирања психоактивних супстанци, покушаја и реализација самоубиства и испољавања других видова поремећаја понашања (Живаљевић, 2016:12).

У контексту радикализације, која води ка насилном екстремизму и тероризму и подложности индивидуе на утицај радикалних друштвених гурпа, нарочито је важан субјективни осећај према феномену сопствене незапослености, непродуктивности, друштвене искључености, а последично томе и осећају мање вредности, неспособности, неуклопљивости, етикетирања и сл. Такође, социо-економско окружење и друштвено-политички амбијент кога карактерише лош животни стандард и неповерење у државне институције додатно доприносе осећају бесперспективности и незнања и погодују радикализацији ове популације.

Директна повезаност незапослености и радикализације није потврђена, међутим постоје подаци да неодговарајуће запослење, као и незапосленост образоване популације утиче на већу вероватноћу њихове радикализације. Извештај из 2016. године, који је објавио Центар за борбу против тероризма (Combating Terrorism Center - CTC), пружа анализу 4600 страних бораца Даеша (Daesh). Подаци указују да су борци релативно добро образовани у односу на просек државе из које долазе, међутим већина је претходно била радно ангажована на радним местима, која захтевају ниже квалификације од њихове. Светска банка, која је такође анализирао податке о страним борцима Даеша са подручја Блиског истока и Севера Африке, истиче да је просечан борац из ове категорије образованији од просека у њиховим домицилним земљама. Фрустрација као последица неуспеха у обезбеђивању запослења у складу са образовним статусом важан је чинилац радикализације тих бораца. Појединци са средњим образовањем, који су незапослени или обављају основне послове за које није потребна квалификација у највећем су ризику од радикализације (Bhatia, Ghanem, 2017:3).

Савремена истраживања показују да извршиоци терористичких дела углавном немају назначене психопатолошке црте личности већ да се придружују екстремистичким и терористичким групама у трагању за сопственим идентитетом, сврхом постојања, осећањем личне вредности, достојанства и поштовања од стране других. Лична траума, понижавање и злостављање од стране доминантних слојева друштва, као и други акти процеса маргинализације, могу проузроковати осећај губитка сопствене вредности, што заправо јесте одлучујући губитак са аспекта ризика радикализације. Особе са оваквим искуствима, као и осећајем неприпадности и неприхваћености од стране друштва, подложније су утицајима појединаца и група, који им својим прокламованим програмима нуде прилику за повратак идентитета и вере у себе.

Многе терористичке организације попут Ал-Каиде и ИСИС-а заснивају свој регрутно-пропагандни концепт на истицању лошег живота муслимана широм света и нуде Цихад, као пут за излазак из понижења и патњи и повратак свести о значају сопственог постојања. На овакав начин, особама које живе на маргинама друштва и у условима друштвене изолације и отуђења, терористичке организације нуде осећај припадности, смисао постојања и обећавају статус и углед уколико раде на спровођењу њихових интереса.

Међу значајнијим питањима која се намећу владама држава и другим друштвеним чиниоцима који спроводе активности превенције радикализације и насилног екстремизма и тероризма јесу питања везана за ризико групе, тј. популацију која је под највећим ризиком од губитка идентитета, маргинализације, осећаја отуђености и неприпадности друштву у ком се налази. Социјални психолози попут Мајкла Хога (Michael Hogg) и његових колега Арија Кругланског (Arie W. Kruglanski) и Едварда Хигинса (Edward Tory Higgins) сматрају да придруживање групи са јасном идеологијом и стриктним нормама смањује осећај несигурности међу њеним члановима. Јасна разлика између „нас” и „њих”, коју идентификација са групом обезбеђује, помаже њеним члановима да разумеју ко су заправо, у шта би требало да верују и шта да

очекују од других који нису припадници групе (Hogg, M.A. et all, 2007; Hogg, M.A., 2012 prema Lyons-Padilla, S. et all, 2015:2).

Сиромаштво

Сиромаштво представља комплексан вишедимензионалан феномен свих данашњих друштава, који у односу на многе девијантне појаве и процесе делује као општи друштвени чинилац. Подразумева недостатак економских, социјалних и културних услова за развој и репродукцију психолошких и физичких способности, као и искљученост из активности и живота заједнице (Милосављевић, Југовић, 2009: 67). Постоје најмање два важна аспекта сиромаштва:

- *Објективни*: социјална изолација и маргинализација, недоступност разноврсних социјалних услуга, институција социјалне промоције, недостатак извора, лишавање људских потреба и др.;
- *Субјективни*: осећај бесперспективности и мање вредности, губитак достојанства и самоуважавања, недостатка слободе, супкултурни вредносни оквири и норме.

Сиромаштво је у савременом друштву препознато као кључни социјални проблем а борба против тог проблема је одређена као један од приоритета социјалних политика сваког друштва. Скоро 25% укупног светског становништва има приход мањи од једног долара дневно, док 46% има мање од два долара дневно по особи. Двадесет девет најсиромашнијих земаља са 300 милиона становника има бруто национални доходак мањи од 200 америчких долара по глави становника. Према извештајима УНИЦЕФ-а, осамдесет милиона деце одлази на спавање без вечерњег оброка, док су стопе смртности одојчади око 13 у развијеним земљама, у односу на 125 у неразвијеним земљама. Према појединим истраживањима 20% најсиромашнијег светског становништва зарађивало је свега 1% укупног светског дохотка, док 20% најбогатијих зарађују око 82% светског дохотка (Mayog, Binde, 2001; Hall & Midgley, 2004, према Милосављевић, Југовић, 2009:63).

Диспропорција у богатству све је очигледнија, а повећање сиромаштва подстиче осећај неправде код оних који се налазе на дну друштвене лествице. На овакав начин долази до великих напетости и нестабилности, како унутар једног друштва, тако и међу различитим друштвима, што може изазивати нереде, пораст криминала, тероризам и побуне. О томе говори и извештај британског министарства одбране из 2007. године, у коме се каже: „Светске средње класе могле би да се уједине, користећи приступ знањима, изворима и вештинама, како би уобличиле транснационалне процесе у интересима сопствене класе” (Јевтић, 2014:125).

Економски и социјални проблеми посебно су опасни у неразвијеним земљама, где често долази до избијања грађанских ратова и етничких и верских конфликта. Упоредо, измештање производње у земље са јефтином радном снагом доприноси порасту незапослености, пре свега у развијеном свету, као и повећање сиромаштва и мржње у неразвијеном свету. Неједнакост и сиромаштво су моћан фактор генерисања етничких сукоба, а центар таквих сукоба налази се на тлу сиромашних земаља.

Важна карактеристика сиромаштва јесте његова репродукција. Сиромашни се рађају у лошим условима и обично рађају децу са високим изгледима да и сама буду сиромашна, што само по себи представља зачарани круг из ког је тешко изаћи без активности друштва.

Сиромаштво има своја квалитативна обележја, која се огледају у недостатку могућности за задовољење основних социјалних потреба, социјалној искључености, маргинализацији, немоћи и кршењу универзалних људских права. Квантитативни елемент сиромаштва огледа се у његовој раширености и дистрибуцији на локалном или глобалном нивоу.

Аутори Милосављевић и Југовић истичу појмове апсолутног, релативног и „новог” сиромаштва (Милосављевић, Југовић, 2009:66):

– *Апсолутно сиромаштво* или беда - ситуација у којој људи немају довољно средстава да задовоље основне потребе и не могу да обезбеде своју и био-психо-социјалну репродукцију своје породице. Главни индикатори апсолутног сиромаштва су: глад, недостатак питке воде, кратак животни век, висока стопа смртности укупног становништва, а нарочито новорођене деце, лоши стамбени услови, низак ниво образовања и опште културе.

– *Релативно сиромаштво* се често везује за просечан животни стандард неке заједнице и обично се односи на ситуацију појединаца или породица када им недостају извори за задовољење животних потреба, заштиту здравља, становање, образовање и/или када су искључени из друштвених активности и живота локалне и ширих заједница и сл. Основни индикатори релативног сиромаштва јесу безначајне друштвене улоге и положаји појединаца и друштвених група, социјална искљученост, маргинализација.

– *Идеја „новог” сиромаштва* заступљенија је у употреби у развијеним друштвима. Реч је више о идеолошком термину, насталом у оквиру неолибералистичких схватања о економији и социјалној политици, него о научном појму. Обично подразумева животне услове који су испод просечног животног стандарда становништва у неком друштву, више у квалитативном, него у квантитативном погледу. Индикатори новог сиромаштва су недоступност услуга значајних за квалитет живота и животни стандард, неадекватни услови социјалне промоције, ризици осиромашења и погоршања друштвеног статуса и супкултура сиромаштва.

Сиромаштво јесте основни изазов и ризик безбедности појединца и читавог друштва, јер представља базу других ризика, који могу имати и шире, негативне последице. Масовно сиромаштво може имати посредне рефлексије и на стање националне безбедности државе, експанзијом организованог криминала, недозвољене трговине наркотицима и трговине људима, корупцијом, активностима које имају карактер тероризма и сл. Из сиромашних маргиналних друштвених група чешће се регрутују појединци са великим криминалним и деструктивним потенцијалом, као последица нагомиланих осујећења и немогућности да легалним средствима задовоље друштвено прокламоване циљеве.

Иако истраживања о радикализацији која води ка екстремизму и тероризму нису дала експлицитну потврду о повезаности сиромаштва и жеље за ук-

ључивањем у екстремистичке или терористичке групе, као снажан покретач радикализације недвосмислено је установљена перцепција неправде од стране појединца. Овај покретач може бити активиран изложеношћу континуирано лошим животним условима, карактеристичним за сиромаштво.

Ово је веома важно, с обзиром да је тероризам у новије доба доживео промене и постао појава која се често јавља у недовољно развијеним и конфликтним државама, у којима сиромаштво представља снажан мотивациони фактор, нарочито за бомбаше самоубице. Поједина истраживања су установила да постоји узрочна веза између сиромаштва и радикализма који води ка насилном екстремизму и тероризму, нарочито у државама са израженим сиромаштвом и присуством великог броја милитантних група као што је Пакистан. У таквим условима, млади се прикључују екстремистичким групама, у оквиру којих задовољавају егзистенцијалне потребе и потребе за самопотврђивањем и идентитетом. Њихове могућности избора у оваквим ситуацијама су сужене, па је и повезаност између сиромаштва и екстремизма/тероризма изражена (Mesou, 2013:1).

Међутим, потребно је нагласити неопходност спречавања наношења додатне штете већ угроженим особама због претерано поједностављене примене постојећих модела вулнерабилности на радикализацију. Довођење у везу одређених друштвених појава и процеса са радикализацијом нипошто не би смело бити коришћено за издвајање и етикетирање појединаца или група као „радикализованих” или „спремних за радикализацију”.

Овакво поступање је контрапродуктивно и изузетно опасно. Претерано поједностављене процене засноване на демографским показатељима и показатељима сиромаштва конзистентно повећавају виктимизацију, маргинализацију и дискриминацију већ угрожених, не успевају да идентификују стварну вулнерабилност и, у неким случајевима, чак повећавају кредибилитет и способност екстремиста да експлоатишу вулнерабилне особе и групе, врше утицај на њих и регрутују их.

Идентификација особа под ризиком од радикализације из ових друштвених група може бити изузетно осетљива и изазовна.

Породица и образовање

Поред деловања општих друштвених фактора, на појаву и развој радикализације утичу и одређени микросоцијални чиниоци, попут породице и образовања. Они се такође налазе под снажним утицајем друштвене структуре и представљају рефлексивну друштвене стварности.

Породица

Породица јесте примарна социјална група за развој личности и уједно важан етиолошки фактор у настанку поремећаја понашања и других девијантних појава и процеса. Представља основну јединицу друштва која је својствена

свима, без обзира на класну, верску, економску, социјалну или било коју другу припадност (Мердовић, 2019:146).

Савремена породица сусреће се са одређеним објективним потешкоћама, условљеним развојем и трансформацијом друштва. Као последица таквих дешавања слабе њена кохезивна и васпитна својства, док са друге стране, општи друштвени трендови доводе до јачања индивидуализације њених чланова. Долази до нарушавања раније установљених вредносних стандарда у оквиру породице и њених мотивационих циљева, а такође и до слабљења породичне интеракције деце и родитеља и стварања нових интересних веза и бракова (Бошковић, 2002:88). Последице таквог стања, између осталог, огледају се и у повећаном броју развода бракова, што је често важан чинилац пропадања човека.

Васпитна улога породице, као и њене демографске и економске функције важне су у етиологији различитих облика девијантних понашања младих. Породице које карактерише конфузност у комуникацији, хаотична породична организација и проблеми у родитељском систему, представљају значајан фактор одржавања поремећаја у понашању детета. Проблеми родитеља у психичком функционисању, погрешна уверења о дечијем развоју и о управљању непожељним облицима понашања, низак доживљај родитељске самоефикасности, спољашњи локус контроле и ниско самопоуздање, генеришу недостатак личних ресурса за доследно васпитавање детета и за неопходну бригу и разумевање, што доприноси одржавању проблематичних облика понашања. На појаву девијантних понашања младих могу утицати и значајно стресни животни догађаји (финансијски проблеми породице, изненадан губитак посла једног од родитеља, озбиљне болести чланова породице, пресељење породице, промене у саставу породице), промене у животном циклусу породице (нарочито почетак адолесценције), као и промене у социјалној мрежи детета. (Дамјановић, 2017:92).

Породичне функције се односе и на биолошку и културну репродукцију, што подразумева комплетан процес васпитања детета до зреле личности, развијање смисла за друштвену комуникацију и емоционалних способности, неопходних за свакодневни живот. Породица је у основи отпорности сваког појединца. Обимна истраживања показују утицај породичног окружења, васпитања и количине исказане љубави, бриге и пажње на отпорност према негативним искушењима, као што је прикључивање екстремистичким групама. Кључна стратегија за екстремистичке групе (без обзира на њихову идеолошку позадину) јесте да раскину емоционалне везе појединца и изолују га од његове породице и друштвеног окружења, повећавајући његову зависност од екстремистичке групе. Због тога, чланове породице треба посматрати као партнере у упозоравању, спречавању и заштити појединаца изложених ризику од радикализације, као и у доприносу безбедности и сигурности друштва.

Када деца расту у радикализованом окружењу, изложена су великом ризику од радикализације и насилног екстремизма. Ово је нарочито случај са децом радикализованом у ратним зонама и оном, која су у контакту с радикализованим члановима породице. Велики разлог за забринутост представљају

деца која су рођена односно живе у терористичким зонама сукоба, нпр. у Сирији и Ираку. Деца која живе у такозваном калифату Исламске државе под утицајем су снажног идеолошког расуђивања, индоктринирају се, припремају и користе као војници у спровођењу терористичких циљева. Она су изложена снажној индоктринацији путем екстремистичке идеологије, озбиљној трауми коју изазива живот у конфликтном и крајње насилном окружењу, борбеној обуци (чешће дечаци него девојчице), убијању и самоубиствима бомбаша (и као сведоци и као извршиоци), физичком, менталном, сексуалном и емоционалном злостављању и манипулацији, поново и као сведоци и као извршиоци (RAN-EU, 2017:12).

Досадашња искуства показала су да породица може имати важну улогу и у периоду ресоцијализације и реинтеграције у друштво њених чланова, нарочито повратника са ратишта. Током боравка на страним ратиштима, углавном се прекидају сви ранији контакти, док су контакти са породицом или прекинути или сведени на минимум. Тек након повратка са ратишта, једина социјална мрежа са којом одржавају везе јесте углавном примарна породица, што је од изузетне важности за спровођење процеса њихове друштвене реинтеграције.

У већини случајевима, објективне животне околности породице (сиромаштво, незапосленост, скромни стамбени услови), као и индивидуалне особености њених чланова (нарушени односи, здравствени проблеми, идеолошке разлике и сл.) представљају препреку за успех активности друштва у пружању помоћи породици на путу ка стабилности и отпорности, односно способности да се бави радикализованим чланом породице. Са аспекта развојних теорија, деца и млади су посебно подложни различитим развојним и васпитним утицајима родитеља, вршњака, пријатеља, медија и других социјалних фактора. Исто тако подложни су и бројним облицима могуће манипулације и негативних стимуланса који младу личност одводе у друштвено неприхватљивом правцу развоја (Мердовић, 2019а: 193). Стога је обнављање позитивних емоционалних веза с породицом и свих оних у друштвеној мрежи који подржавају реинтеграцију појединца кључ у сваком плану интервенције.

Образовање

Образовање представља значајан фактор социјализације сваког појединца, док школа, поред породице, представља примарно социјално окружење. Одговорност за негу, развој и васпитање деце пре свега има породица, али да би се остварили пуни дечији потенцијали одговорност је и на васпитно образовним институцијама и на друштву у целини (Бјелајац, Мердовић, 2019: 192). С обзиром на сложеност улоге коју има у фази изградње сваке личности, утицај система образовања може се посматрати и из угла узрочности многих девијантних појава.

Процес образовања претпоставља стицање знања и опште културе, као и едукацију са циљем материјализације стечених знања кроз друштвено сврсисходан рад. Оно је недељиво од процеса васпитања, мада су савремени школски

системи више фокусирани на образовању. Програми често нису усклађени са психофизичким могућностима и потребама ученика, због чега у том процесу изостаје изградња моралних норми, радних навика и других својстава неопходних за развој здраве личности. Овакви недостаци у образовном процесу могу изазвати негативне ефекте и допринети настанку негативних друштвених појава и поремећаја понашања. Сматра се да особе са нижим нивоом образовања имају веће предиспозиције ка девијантном понашању у односу на општу популацију. Разлоге за овакво стање требало би тражити у недостатку одређених ступњева и нивоа социјализације код таквих лица, ниском културном нивоу и могућности схватања својих поступака, слабој могућности запослења и пуне социјалне интеракције и сл. Неретко долази и до промена у психичкој сфери личности и развијања одређених менталних болести (Бошковић, 2002: 85).

Код маргиналних друштвених група образовање није на листи приоритета, због одсуства свести о потреби и сврсисходности образовног процеса. У појединим породицама низак социо-економски статус је присутан кроз више генерација што је у великом проценту узроковало одсуство основног образовања њених чланова. Истраживања социјално искључених друштвених група, показала су ниске вредности образовног статуса ове популације, без обзира на ниво и стабилност друштвених односа.

Истраживање бескућничке популације реализовано 2010. године у Београду показало је да чак 45.6% испитаника нема завршену средњу школу (7.9% без школе и 37.7% основно образовање, односно недовршено основно образовање), док је 41.1% оних који имају завршену средњу школу. Одсуство профилсаног образовања код испитаника главни је разлог немогућности заснивања радног односа и омогућавања материјалне и социјалне стабилности. Скоро 28% испитаника никада није било у процесу рада, док је већина била приморана да обавља одређене неформалне послове у виду заната, као и квазипослове, од којих многи потпадају под категорију прошње (Живаљевић, 2010: 115). Овакво стање чинилац је који олакшава манипулацију овим особама и њихово морално и фактичко пропадање, кроз манифестовања девијантних понашања и подложност утицајима различитих интереса и група.

Основна концепција кључних мера образовне политике у Србији усмерена је на отклањање недостатка квалификација, до чега доводи рано испадање из образовног система. Неодговарајућа образованост и недоступност образовања које је потребно на тржишту рада јесу социјални ризици који карактеришу савремено друштво. Млади без запослења, који су напустили средњошколско образовање, налазе се под највећим социјалним ризицима, док дуготрајна незапосленост има вишеструке негативне рефлексije на индивидуу, што може утицати на нарушавање њеног менталног здравља и појаве стреса, депресије, анксиозности и отуђености.

Образовање недвосмислено јесте најзначајнији механизам друштвене репродукције и промоције и представља прекретницу у развоју младе особе трасирајући пут њеног успеха или неуспеха. Неуспех у школи, прекид школовања и низак образовни ниво, нарочито се истичу као предиктори негативних и друштвено неприхватљивих облика понашања. Ови чиниоци неминовно до-

приносе и воде ка радикализацији, при чему је тешко установити шта је узрок, а шта последица. Са једне стране, млади са поремећајима у понашању неоправдано изостају из школе и не придају довољно пажње школовању и школским обавезама, због чега постижу лоше резултате. Са друге стране, постојање одређених ограничења општих способности код младих или присуство неких од специфичних развојних поремећаја школских вештина може утицати на лош школски успех и потешкоће у усвајању предвиђеног школског градива. У оба случаја, лош успех проузрокује осујећење и незадовољство у вези са школом и образовним контекстом, што се манифестује кроз проблематично понашање (Сагг, 2003).

Искуство неуспеха и незадовољства, пре него одсуство способности, повећава ризик за манифестовање проблематичних облика понашања и доприноси њиховом одржавању (Morgan et al, 2016 према Дамјановић 2017: 96). Субјективни доживљај личног неуспеха и свест о постојању неправде у третирању ученика/студента и његовог знања, повезивање лоших резултата у образовању са дискриминацијом по било ком основу (пол, раса, етничка или религијска припадност и др.), могу, не само утицати на испољавање поремећаја у понашању, већ бити снажан покретач радикализације индивидуе. Многа истраживања етиологије радикализације недвосмислено су установила корелацију између перцепције неправде и/или дискриминације са једне и радикализације са друге стране.

Позитивни и адекватни утицаји васпитања и образовања у породици и васпитно-образовним установама јачају индивидуалне капацитете личности и утичу на смањење вероватноће њене радикализације. Међутим, поједина истраживања су установила повезаност образовања и незапослености, односно неодговарајућег запослења, са радикализацијом и насилним екстремизмом. Ова повезаност је условљена личним осећајем неправде и фрустрације младих образованих на секундарном или терцијарном нивоу, који су ван процеса рада или обављају слабо плаћене послове нижег нивоа у односу на своје образовање. Једно од тих истраживања које се бавило повезаношћу образовања (и зараде) и испољене подршке бомбашима самоубицама у шест муслиманских земаља (Индонезија, Пакистан, Јордан, Либан, Турска и Мароко), које је реализовано 2010. године, полази од хипотезе да виши ниво образовања и прихода директно утичу на пад подршке бомбашима самоубицама, али индиректно могу охрабрити ове активности кроз политичко незадовољство. Резултати су показали да утицај образовања и прихода на јавну подршку бомбашима самоубицама варира у зависности од земље и одабраног циља, као и да се не може извући одређена законитост и правило. Међутим, истраживање из 2012. године показује да постоји већа могућност да ће високо образовани појединци, који зарађују мање од износа који се подразумева за особе њихових образовних и биографских карактеристика, узети учешће у протестима (Bhatia, Ghanem, 2017: 4,5), што усмерава у правцу могућег наступа радикализације, као последице незадовољства и осећаја неправде.

Квалитет образовања и приступ друштвено-политичког естаблишмента према образовању опредељујуће су категорије у посматрању улоге које оно

има, не само на радикализацију младих, већ уопште на формирање њиховог односа према друштву и држави.

Истраживања јавног мњења већ дужи период бележе тренд пасивности (посебно политичког облика пасивности), отуђености и осећања равнодушности међу младима. Млади у Србији нису заинтересовани за политику, ни за националну, ни за регионалну, ни за светску. Наведени предуслови су довољни да бисмо могли рећи да млади у Србији имају потенцијал да прихвате неке од радикалних и екстремистичких идеја и идеологија. Уколико томе додамо и коњуктурне елементе као што су: ставови и отвореност према европским интеграцијама, или актуелна тзв. „мигрантска криза”, те ставове младих и социјалну дистанцу према мигрантима/избеглицама, потенцијал постаје још снажнији. Податак да би се скоро четвртина младих у Србији осећала лоше или веома лоше уколико би се у њихово суседство доселила породица азиланата, показује да актуелно светско кретање становништва доприноси порасту неповерења према припадницима других група и утврђивању већ постојећих стереотипа. Ово је пре свега из разлога социо-економске ситуације у којој се млади налазе, у оквиру које, повећање контаката са припадницима других група не доводи до опадања социјалне дистанце, већ до пораста, јер се млади боје за своја (непостојећа) радна места и већ ионако (релативно) лош животни стандард (UNDP, 2016: 8).

Истраживање младих у Србији 2011. године показало је да је образовање чинилац који у највећој мери утиче на оријентације (опажања, ставове, аспирације и планове) младих људи и на њихове активности и стратегије у различитим доменама живота: рад, породица, слободно време, политичка и грађанска партиципација и сл. Показало се, такође, да је образовање ресурс који у највећој мери утиче на материјални положај и финансијску аутономију младих, али и да није једнако доступан свима. Образовне неједнакости се репродукују и кроз неједнакости у поседовању акумулираног културног капитала, могућности приступа мерама институционалне подршке образовању, али и кроз образовне аспирације и планове младих особа (Томановић, Стојановић, 2015: 25).

Међутим, субјективна перцепција образовања не одговара сасвим његовом описаном значају, јер анализе указују на стално опадање значаја за друштвену промоцију коју му приписују млади у Србији. Прагматично оријентисани, а засновано на перцепцији урушеног квалитета образовања, неадекватности знања и употребљивости формалних квалификација, као и опажању „стварног” наспрам „пожељног” поретка друштвеног напредовања, млади у Србији постављају квалитетно образовање на место једног од чинилаца (након „напорног рада”, а пре „амбициозности”) у својим стратегијама у оквиру образовно-радних транзиција (Мојић, 2012: 104).

Закључак

У савременом друштву су појединци и посебно рањиве групе изложени широком спектру несигурности као последица криза у многим сферама друш-

тва. Сиромаштво, дискриминација, социјална искљученост, маргинализација, само су неки од проблема са којима се сусрећу поједине друштвене групе. Имајући у виду велику популацију младих и ризике који произилазе из нарушене перцепције људске безбедности, осећања несигурности и изолованости, не би требало занемарити да они могу водити радикализму и насилном екстремизму, као феноменима који прате промене на глобалном нивоу и којима су у великој мери подложни млади људи.

Последњих неколико година свет су обележиле појаве насилног екстремизма, радикализма и тероризма, који се огледа у бројним нападима у различитим земљама и градовима. Шта год да је позадина ових појава, групе које до њих доводе противе се демократским и либералним вредностима толеранције, мултикултуралности и инклузивности.

Основни узроци радикализма и насилног екстремизма су веома комплексни, али не може се рећи да нису постојали и раније. Оно што јесте међутим ново и својствено времену у ком живимо јесте глобализација која је довела до урушавања традиционалних вредности друштва, породице и променила концепт живота, односа међу људима, као и приоритета на нивоу држава. Такође, глобализација и техничко-технолошки развој утицали су на умрежавање група, које деле радикалне ставове на регионалном и глобалном нивоу, а затим и могућност њиховог лакшег повезивања и остваривања контаката путем друштвених мрежа, користећи напредне комуникацијске технологије.

У последњих 15 година, претња муслиманских екстремиста унутар западних земаља је порасла, док терористичке организације са Блиског Истока врбују Муслимане у Америци и Европи путем друштвених медија. Ипак, мало знамо о факторима који би били пресудни да муслимански имигранти у западним земљама послушају овај позив и постану радикализовани, некада и по цену живота.

Сматра се да културни идентитет особе игра кључну улогу у њеној радикализацији и да се појединци, који се нису идентификовали ни са својим културним наслеђем, нити са културом земље у којој живе, осећају маргинализованим и безначајним. Искуства дискриминације погоршавају овакву ситуацију и воде до веће подршке радикализму, који обећава смисао живота и перспективу. Такође, криза примарне социјалне групе, у којој индивидуа црпи имунитет према негативном утицају радикалних друштвених група и идеологија, значајно је обележје оваквог друштвеног амбијента.

За креаторе политика важно је да у концепту антирадикалних мера и мера превенције радикализације најпре анализирају друштво у ком живе кризне групе људи или читаве заједнице. Овакав приступ помериће фокус приступа радикализацији са репресивног апарата на социјално-заштитни апарат држава и активности цивилног друштва.

Важно је акцентирати структурална поља, која углавном представљају извориште нестабилности. Променом и стабилизацијом у тим друштвеним сферама, значајно се смањују ризици ескалације девијантних понашања и процеса, попут радикализације, која води насилном екстремизму и тероризму и

која може, у одговарајућем друштвеном моменту, изазвати велике и тешке последице по друштво.

Урушавање одређених друштвених сфера може бити и део стратешког наступа страних служби безбедности у циљу додатне дестабилизације држава, промене система и оставаривања сопствених циљева, због чега структуралне противречности имају и значајну безбедносну компоненту.

Литература:

1. Alakhunova N., Diallo O., Martin del Campo I., Tallarico W., (2015), Defining Marginalization: An Assessment Tool, The Elliott School of International Affairs
2. Aydin, N., Fischer, P. and Frey, D. (2010). Turning to God in the face of ostracism: Effects of social exclusion on religiousness. *Personality and Social Psychology Bulletin* 36(6): 742–753
3. Bhatia, K., Ghanem, H. (2017), How do education and unemployment affect support for violent extremism? - Evidence from eight Arab countries, *Global Economy and Development*, WP 102
4. Carr, A. (2003). *The Handbook of Child and Adolescent Clinical Psychology: A Contextual Approach*. New York: Brunner-Routledge.
5. Jones, A. and Pleace, N. (2010) *A Review of Single Homelessness in the UK*. London: Crisis.
6. Lyons-Padilla, Sarah., Michele J. Gelfand., Hedieh Mirahmadi., Mehreen Farooq., Marijke van Egmond. 2015. „Belonging Nowhere: Marginalization & Radicalization Risk among Muslim Immigrants.” *Behavioral Science & Policy* (March): 1-12.
7. Mesoy, A. (2013), *Poverty and Radicalisation into Violent Extremism: a Causal Link?*, Norwegian Centre for Conflict Resolution (NOREF)
8. RAN - EU (2017), *Rad sa porodicom i zaštita dece od radikalizacije - uputstvo korak po korak za praktičare i kreatore politike*, Nica, Francuska
9. Sarpellon, G (1988), *Marginalizacija i socijalna dinamika*, *Socijalna politika*, broj 3-4/88, god. XLIII, Beograd, Jugoslovenska konferencija za socijalne delatnosti, str. 5-14
10. Stroud, L. R., Tanofsky-Kraff, M., Wilfley, D. E. and Salovey, P. (2000). The Yale Interpersonal Stressor (YIPS): Affective, physiological, and behavioral responses to a novel interpersonal rejection paradigm. *Annals of Behavioral Medicine* 22(3): 204–213
11. UNDP (2016), *Istraživanje o pokretačima radikalizma i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji*, kancelarija UNDP u Beogradu, CESID-UNDP.
12. Williams, K. D. , Zadro, L. (2005). Ostracism: The indiscriminate early detection system In : Williams, K. D., Forgas, J. P. and von Hippel, W. eds. *The social outcast: Ostracism, social exclusion, rejection, and bullying*. NY: Psychology Press, pp. 19–34.
13. Bjelajac, Ž., Merdović, B. (2019), *Nasilje nad decom u porodici*, *Kultura polisa*, Institut za Evropske studije Beograd, Br. 39, godina XVI (2019) str. 191-202.
14. Bošković, M. (2002), *Socijalna patologija*. Novi Sad: Pravni fakultet.
15. Vidanović, I. (2006), *Rečnik socijalnog rada*, Beograd: autorsko izdanje
16. Damjanović, R. (2017), *Komorbiditet u okviru poremećaja grupe sa nasilničkim ponašanjem: jedan ili više poremećaja*, Novi Sad, Univerzitet u Novom Sadu - Filozofski fakultet (odbranjena doktorska disertacija)
17. Živaljević, D. (2015), *Obeležja i socijalna zaštita populacije beskućnika u Republici Srpskoj i Srbiji*, Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci - Fakultet političkih nauka (odbranjena doktorska disertacija).

18. Živaljević, D. (2016), Strukturalne protivrečnosti kao baza devijantnosti društva, Nacionalna bezbednost - Akademija za nacionalnu bezbednost, Beograd, Vol. 3, No.4, 2016, str. 60-79.
19. Jevtić, D. (2014), Povećanje ekonomskih nejednakosti kao izazov bezbednosti, Vojno delo, Vol.66, iss. 2, str. 114-128, Beograd
20. Jugović, A. (2014), Zapisi iz anomalije: Ogledi iz nauke od društvenim devijacijama, Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
21. Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović V., (2003), Kriminologija, Pravni fakultet, Niš
22. Merdović, B., (2019), „Faktori prevencije kriminaliteta”, Pravni fakultet Univerziteta Privredna akademija, Novi Sad, Mala knjiga.
23. Merdović, B. (2019a), Poremećaji ponašanja kao prediktor kriminaliteta maloletnika - socijalno pedagoški pristup, Kultura polisa, Institut za Evropske studije Beograd, Br. 39, godina XVI (2019) str. 191-202.
24. Milosavljević, M. (2003), Devijacije i društvo, Draganić, Beograd.
25. Milosavljević, M., Jugović A. (2009), Izvan granica društva - savremeno, društvo i marginalne grupe, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
26. Mojić, D. (2012), „Образовни ресурси, оријентације и деланје младих” у: S. Tomanović, D. Stanojević, I. Jarić, D. Mojić, S. Dragišić Labaš, M. Ljubičić: Mladi - naša sadašnjost. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji, Beograd, Čigoja i Institut za sociološka istraživanja: 95-111.
27. Tomanović, S., Stanojević, D. (2015), Mladi u Srbiji 2015.-Stanja, opažanja, verovanja i nadanja, „Secons”-grupa za razvojnu inicijativu, FES - Beograd

SOCIAL CONTEXT OF RADICALISATION

Summary: The contemporary approach in explaining the deviant behaviors has its basis in the idea that structural factors dominantly define the risk of these occurrences, although the characteristics of each individual must also be taken into account. The structural characteristics of most contemporary societies produce inequalities in the sphere of political, ethical and cultural rights, and above all in the sphere of economic opportunities, which results in massive feelings of deprivation of people, increasing insecurities and fear of losing life chances and social marginalization, as well as increased risk of radicalization. The main goals of this work are showing and analysis of social environment and structural characteristics, which favor the phenomena and strengthening of radicalization in society, as well as developing other deviant patterns of behavior. The importance of social crises, social exclusion, marginalization and poverty are emphasized, as macrosocial factors in genesis of radicalization. Also, attention is paid to the importance of family and education, as microsocial factors, which suffer from great reflections of general social environment and have an important role in etiology of behavior disorders and many negative social phenomena and processes.

Key words: radicalization, terrorism, deviant behaviors, social crises, social exclusion, marginalization